ճառականութեամբ։ Զխարեցիք ունեն մի փոքրիկ անշուք եկեղեցի և մի քահանայ։ Իրանք զուրկ են ոչ միայն մայրենի լեզուից, ինչպէս ամբողջ Վրաստանի և Իմերէթի հայերը, այլ և գաղափար չունեն ոչ լեզուի և ոչ ազգութեան մասին։ Վերջապէս նորերումս լսեցի հաստատ աղբիւրներից, որ այդ խաւար մոռացված խեղճ համարին եղբայրներիս ու քոյրերիս կենաց բարւոքման մասին մտածել է ազնուասիրտ և գթառատ գնդապետ պ. Ա. Մելիք-Հայկազեանը, որպէս զի դարմանէ թէ ֆիզիքապէս և թէ բարոյապէս տգիտութեան խաւարի մէջ խարխափող Զխարեցոց խեղճ մանկանց։ Պ. Մելիք-Հայկազեանը խոստացել է ամենայն տարի տալ ուսուցչի ռոճիկ, ուղարկել ուսումնարանական պարագայք և վարձել ուսումնարանի համար մի շինութիւն մինչև նորի կառուցումը։ Իմ կարծիքով եթէ մօտաւորապէս հաշւենք ուսումնարանի ծախսը՝ ամենաքիչը կը նստի 400 ր.։ Ուրեմն Զխարեցիք խոշոր տառերով պիտի դրոշմած պահեն իրանց սրտերում պ. բարերարի անունը։ Ցանկալի կը լինէր որ մեր հայ կրեսոսները օրինակ առնէին պատուելի զինուորականից և իրանց անուամբ մի մի ուսումնարան բանային հայ գիւղերում իրանց դրամական օգնութեամբ։ Պէտք է յիշել այստեղ Զխարի արժանապատիւ տէր Ներսէս Դափամաճեանի արիաջանութիւնը, որ պակաս չէ աշխատում այդ ուսումնարանի բացման համար. անցեալ տարի մինչև իսկ հայր Դափամաճեանը ձրի էր դաստիարակում տեղացոց մանկանց ըստ իր կարողութեան։ Որքան ուրախ կը լինենք մենք էլ պ. Մելիք-Հայկազեանի հետ, երբ մեզանից զատված և Իմէրէթի մի խուլ անկիւնում բընակվող ազգայիններս երեք կամ չորս տարուց յետոյ իրանց մայրենի լեզուով կը թոթովեն մեզ հետ։ Յոյս կայ որ այդ զոհաբերութիւնը և աշխատութիւնը ունայն չանցնի։

Վերջացնելով նամակս, աւելացնում եմ սրա վրա մի հարկաւոր և ուշադրութեան արժանի խնդիր։ Ամենքիս լաւ յայտնի է, որ ամբողջ Իմէրէթի մայրաքաղաքն է Քութայիս և շրջապատող գիւղերի արդիւնաբերութիւնը ամեն օր այստեղ են բերում, ուրեմն մեծ մասն էլ սրանց կը լինի, կենդանին էլ. Այն ինչ չունեն մի հիւանդանոց (лечебница) որ կենսական առօրեայ խնդիրներից ամենանշանաւորն է։ Զարմանալի բան, ինչու քաղաքային վարչութիւնը կամ նոյն իսկ պ. պ. բժշկապետները չեն ի գլուխ ածում այդ աստուածահաճոյ գործը։ Ես ինքս շատ անգամ տեսել եմ հէնց քաղաքիս մէջ ապրողներից, որ դրամական պակասութեան պատճառով մի թեթև ցաւի համար ամիսներով մաշել են անկողինը։ Այն ինչ, փառք Աստուծու, մենք ունենք բաւական մասնագէտներ բժշկական գիտութեան։ Կը խնդրէի որ այս կարևոր և նուրբ խնդիրս իբրև «ձայն բարբառոյ յանապատի» չը մնայ և միւս լրագիրներն էլ արձագանք տային։

Օգոստոսի 30-ին, Քութայիսի հրէից սինագոգայի առաջը և ամենանշանաւոր փողոցի վրա պատահեցաւ մի թեթև կռիւ հրէաների ընդդէմ մի ձիաւոր իմէրէլի։ Պատճառը այս էր. իմէրէլը չտապով գնում էր իր գիւղը. արշաւելիս դիպաւ մի հրէայի և վայր գցեց. միւս մովսիսականները տեսնելով իրանց արիւնակցի գետնի վրա թաւալվելը, ձիաւոր իմէրէլի ետևից քարերով ընկան. իմէրէլը իսկոյն սուրը մերկացրեց և երեքին վիրաւորեց. այդ տեսարանը կատարվեցաւ ոստիկանատան մօտիկ։

Սեպտեմբերի 2-ին լոյս տեսաւ վրաց «Շրոմա», աշխատանք, անունով լրագիրը. խմբագիրներն են՝ պ. պ. Դաղեանի և պ. պ. Նազարով. տպագըրված է Քութայիսում պ. պ. Ցուլուկիձէի տպարանումը։ Տարեկան գինն է 7 ր. կը հրատարակվի շաբաթը մի անգամ։

Յ. Ամիրաղեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 9 սեպտեմբերի

Ձեր պատուական լրագրի էջերի մէջ ներկայ երկտողիս փոքրիկ անկիւն մի շնորհել բարեհաճէք։

Բարեկամական գիշերային պարզ այցելութենէ մը օգուտ քաղելով պարտ անձին համարեցինք հետևեալ հանգանակութիւն ընել ի նպաստ ազգային Միացեալ ընկերութեան, ուստի հաճեցէք սոյն «25» քսան և հինգ րուբլի չնչին լումայն հասցնել ուր որ անկն է, յիշելով ձեր ազգօգուտ թերթի մէջ սոյն նուիրատուաց անունները, որոնցից իւրաքանչիւրը տուել է 2 րուբլ, բացի պ. Արտէմ Գալէկեանից, որ տուել է 3 րուբլ։

Մարտիրոս Սարգսեան, Գրիգոր Սարգսեան, Մագսուտ Սարգսեան, Տիկին Ն. Սարգսեան, Յարութիւն Սարաֆեան, Գրիգոր Սարաֆեան, Պետրոս Սարաֆեան, Տիկին Թ. Սարաֆեան, Պետրոս Աստուրեան, տիկին Խ. Աստուրեան, տիկին Մ. Գալեկեանց։

Գումարն քսան և հինգ րուբլի ներփակեալ նամակիս մէջ կը ստանաք։

Յարութիւն Սարաֆեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Ժուռնալ դ'Օրիան» լրագրի համար ստացանք 36 րուբլ հետևեալ անձինքներից Աստրախանից՝ Մկրտիչ Ուղլեանց, Սիմէօն Պօպօվեանց, Գալուստ Աստուրեանց, Յարութիւն Բախրեանց, Դանիէլ Ֆրանգուլեանց, Դաւիթ Շամխարեանց, Սիմէօն Քուրդեանց, Յովհաննէս Կիտայեանց, Յովհաննէս Զախմախչեանց, Յարութիւն Թէլէթեանց, Նազարէթ Ռոստովանեանց։ Իսկ Մոսկվայից Ալէքսանդր Ֆրանգուլեանց։ Առաջվայ փողերի հետ կանի 947 րուբլ։

—

Ստացանք 5 րուբլ Ինժեներ Բաստամեանցից յօգուտ «Ժուռնալ դ'Օրիան» լրագրի։ Առաջվայ փողերի հետ կանի 952 րուբլ։

—

Մի Թիֆլիսեցի հայ քահանայ նորերումս պսակել է մի ղարաբաղցի հայ երիտասարդին մի հայ աղջկայ հետ։ Տղան ունէր վկայական որ անպսակ է. Այդ զոյգը պսակվելուց յետոյ, յանկարծ Ղարաբաղի կոնսիստորիան իմաց է տալիս որ երիտասարդը արդէն մի անգամ պսակված է Ղարաբաղում։ Այժմ քահանային հոգևոր իշխանութիւնը աքսորում է անորոշ ժամանակով Աղբատ, և մի և նոյն ժամանակ հրամայել է կտրել նրա արդիւնքը, այնպէս որ տէր-հօր բացակայութեան ժամանակ նրա կինը և չորս երեխաները սոված կը մնան։ Քահանան խնդրում է որ նրան քննեն և դատեն։

—

Պրոֆեսոր Վիրխով, որ անտրոպոլոգիական նպատակներով է եկել Կովկաս, դիտաւորութիւն ունի մեր հայ, վրացի և թուրք ազգաբնակութեան գագաթների չափումներ անել. Վլադիկավկասից Թիֆլիս գալու ժամանակ նա օսերի գիւղերում արդէն արել է օս գագաթների չափումներ։ Չափումներ անելու համար պէտք է միատեղ մի յայտնի քանակութիւն գլխների, այդ պատճառով պրոֆեսորը շատ կը ցանկանար դպրոցներում այդ չափումներն անելու. Դպրոցը այն յարմարութիւնն ունի որ նրա մէջ կան ներկայացուցիչներ երկրի այլ և այլ գաւառների։ Այդպէս է Ներսէսեան դպրոցը, այդպէս է և վրաց սեմինարիան։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐՕ-ՈՒՆԳԱՐԻԱ

Վիէննայի մէջ վերջին ժամանակներում խօսում են, որ աւստրիական կայսրը և կառավարութիւնը կամենում են վերականգնել բարեկամական յարաբերութիւններ Ռուսաստանի հետ և մինչև անգամ, եթէ կարելի է, վերանորոգել երեք կայսրների դաշնակցութիւնը։ Աւստրիական պաշտօնական „Fremdenblatt“ լրագիրը նկատում է հետևեալը: „Ռուսաց կայսրի այցելութիւնը Դանցիգւմ նոյնքան նշանակութիւն ունի մեզ համար, որքան Գերմանիայի համար, որովհետև մենք ցանկանում ենք պահպանել խաղաղութիւնը և լուծել յուզվող հարցերը պետութիւնների ընդհանուր համաձայնութեամբ։ Ռուսաստանը միշտ այդ կարծիքի է եղել և մենք յոյս ունենք, որ նա այդ կարծիքին հաւատարիմ կը մնայ։ Մեր պետութիւնը իրան հետաքրքրող բոլոր հարցերը լուծեց Ռուսաստանի համաձայնութեամբ։ Չէ կարելի չը ցաւել, որ մի քանի լրագիրներ խօսում են Ռուսաստանի քաղաքականութեան փոխվելու և նրա համայն սլավոնական ձգտումների մասին և խօսում են այն ձևով, որ բոլորովին չէ համապատասխանում մեր բարեկամական յարաբերութիւններին ռուսաց կառավարութեան հետ։ Բայց իսկապէս լրագրական այդ յօդուածները նոյնքան կարող են վնասել մեր բարեկամական յարաբերութիւններին Ռուսաստանի հետ, որքան Մոսկվայում և Ս. Պետերբուրգում հրատարակվող սլավոնամոլ լրագիրների յօդուածները: Երկու կողմերն էլ, կամենալով իրանց երկիրների քաղաքականութեան առաջնորդողներ լինել, աշխատում են իրանց կարծիքը ընդհանուր պետութեան կարծիք համարել տալ։ Ոչ մի ցոյց չէ կարող այնպիսի հանգամանքներ ստեղծել, որոնք կարողանային խանգարել Ռուսաստանի և Աւստրօ-Ունգարիայի բարեկամական յարաբերութիւնները, որովհետև քաղաքական հօրիզոնի վրա այնպիսի մի կէտ չէ նշմարվում, որ կարողանար անբաւականութիւն յարուցանել այն երկու պետութիւնների մէջ։ Իսկ այդ երկու պետութիւններից ոչ մէկը չի աշխատի անբաւականութիւնների առիթ փնտռել, որովհետև երկուսն էլ միջոց են ունեցել փորձել, որ ամենախճճված հարցերը կարելի է փոխադարձ համաձայնութեամբ լուծել։“

Բեռլինի մէջ արդէն ստացված է աւստրիական կառավարութեան շրջաբերականը, որի մէջ ուրախութիւն է յայտնված երկու կայսրների տեսութեան առիթով Դանցիգի մէջ և աւելացրած է, թէ աւստրիական կառավարութիւնը այդ տեսութիւնը մի գրաւական է համարում եւրոպական խաղաղութեան համար։

Ջնևը մի արձան կանգնեցրին հասարակական առաջնորդ Պրօկօպին։ Արձանը հանդիսով բացվեցաւ սեպտեմբերի 5-ին։ Արձանի բացման ժամանակ դոկտոր Գրեֆ մի ճառ արտասանեց, որ անդադար ընդհատվում էր պօլիցիական կառավարչից։ Վերջը կառավարիչը հրամայեց ժանդարմներին ցած բերել Գրեֆին ամբիոնից և այդպիսով նրան թոյլ չը տուեց վերջացնել իր ճառը։ Այդ հանգամանքը չափազանց վրդովեց ներկայ եղողներին, որոնք հանգստացան չափաւորների տուած խորհուրդների շնորհիւ։

ՖՐԱՆՍԻԱ

Սեպտեմբերի 3-ին Փարիզի մէջ կայացաւ Ֆրանսիական մինիստրների խորհուրդը Ալժիրիայի գործերը քննելու համար։ Կարծում են, որ կառավարութիւնը վճռողական միջոցների կը դիմէ։ „National“ լրագիրը խորհուրդ է տալիս կառավարութեանը թողնել քաղաքական զանազան նախագիծները և զօրքերի կազմակերպութեամբ ընդարձակել Ֆրանսիայի պատիւը և հեղինակութիւնը Աֆրիկայի մէջ պահպանելու համար։ Հաւատացնում են, որ պատերազմական մինիստր գեներալ Ֆարր վճռել է մի անգամից ուղարկել Աֆրիկա անհրաժեշտ պատերազմական ոյժեր ապստամբութիւնը մի հարուածով ճնշելու համար։ Նորերումս Տուլօնից և Մարսելից ուղարկված ֆրանսիական զօրքերը մի զօրեղ զօրաբաժին են կազմում, բայց կառավարութիւնը դրանով չի բաւականանայ, կամենալով մինչև ձմեռ վերջացնել արշաւանքը։ Տունիսի մէջ մինիստր-տեղապահի տեղը ժամանակաւորապէս տուած է գեներալ Լօժէրօին, իսկ Ռուստան Փարիզ է կանչված։ Ինչպէս յայտնի է, մինիստր-տեղապահ Ռուստան հպատակվում էր արտաքին գործերի մինիստրին, դրա հակառակ գեներալ Լօժերօ կը հպատակվի պատերազմական մինիստրին։ Կարծում են, որ Ռուստանի վերադարձը Տունիս բաւական կուշանայ, որպէս զի պատերազմական քաղաքականութիւնը կարողանայ իր պտուղները տալ։ Կառավարութիւնը մեծ նշանակութիւն է տալիս Ռուստանի անձնական հաղորդութիւններին։ Նրա տուած խորհուրդները հետևեալներն են. պէտք է աշխատել բարեկամական յարաբերութիւններ ունենալ Թիւրքաց իշխանութեան հետ Տրիպօլիսի մէջ, խստութեամբ յարգել Եգիպտոսի ինքնավարութիւնը և աշխատել Անգլիայի հետ համաձայնութեամբ գործել Արևելեան քաղաքականութեան վերաբերութեամբ առհասարակ և մանաւանդ Միջերկրական ծովի հարաւային ափերի վերաբերութեամբ։

Սեպտեմբերի 1-ին Լաուլետայի բընակիչները սարսափած էին, որովհետև այդ օրը հասան մի քանի ձիաւորներ մի օֆիցերի հետ գեներալ Կօլլէօրայի զօրաբաժնից և հաղորդեցին այդ զօրաբաժնի վատ դրութիւնը։ Ձիաւորները հազիւ կարողացան ազատվել արաբներից, որոնք ճանապարհին նրանց շրջապատեցին։ Ֆրանսիական նաւատորմի հրամանատարը տեղ իջնելու համար զօրքեր պատրաստեց, որոնք ամբողջ գիշեր հրացանի տակ էին կանգնած։

Տունիսի շրջականներում թափառում են ձիաւոր արաբներ և տեղեկութիւններ են հաւաքում ֆրանսիական ոյժերի մասին Մանուբի և այլ կէտերի մէջ։ Կարծում են, որ ապստամբները կը յարձակվեն բէյի մայրաքաղաքի վրա։ „Temps“ լրագրի թղթակիցը ուշադրութիւն է դարձնում ֆրանսիական զօրքերի սակաւութեան վրա: „Այսպիսի թոյլ զօրաբաժիններ ունենալուց աւելի վտանգաւոր ոչինչ չը կայ, նկատում է թղթակիցը։ Ամենափոքր անաջողութիւնը կարող է մեզ համար կորստաբեր լինել, իսկ մենք ինքներս կամաւորապէս մեր անաջողութեանը նպաստում ենք։ Այդպէս չէ կարելի շարունակել“: Տունիսի զինուորները չը հնազանդվեցին բէյի հրամանին ֆրանսիական զօրքերի հետ միանալու մասին և հրաժարվեցան պատերազմել ապստամբված արաբների հետ։ Արաբները մինչև անգամ այցելում են բէյի զօրքերին նրանց բանակի մէջ և նրանցից բազմամթերքներ են ստանում։

Փարիզի մէջ հաւատացած են, որ Տունիսի ապստամբութիւնը անպատճառ կը ճնշվի։ Մի և նոյն ժամանակ ամենքը համոզված են, որ Ֆրանսիական կառավարութիւնը վճռել է ապստամբութիւնը ճնշելուց յետոյ Տունիսը վերջնականապէս միացնել Ֆրանսիայի հետ։

ԱՆԳԼԻԱ

Անգլիական թագուհին համայնքների ժողովի սպիկեր Բրանդտոնին շնորհեց Բաթի շքանշանը։ Այդ ընծան, նկատում է „Times“ լրագիրը, ապացուցանում է, որ թագուհին, կառավարութիւնը և երկիրը հաւանում են սպիկերի վարմունքը պարլամենտական աշխատանքների վերջին շրջանի ընթացքում։ Մի և նոյն ժամանակ այդ ընծան նախազգուշացնում է, որ հարկաւոր դէպքում սպիկերին աւելի մեծ իշխանութիւն կը տրվի։ „Daily News“ լրագրի կարծիքով, Դրա-

տօն անցկացնել փորձեցաւ, ընծայ տալով ապիկներին այն պատճառով, որ նա կառավարութեան գործիք դարձաւ։

Օգոստոսի 31-ին Եօրկի մէջ բացվեցաւ գիտութիւնների բրիտանական ընկերութեան կօնգրեսը։ Առաջին օրը ժողովը այցելեց հին քաղաքը, ուրեղ 211 թուականին վախճանվեցաւ հռոմէական կայսր Սեպտեմի Սեվեր։ Այդ քաղաքի մէջ գտնվում են մայր-եկեղեցի և ամրոց դատաստանական դահլիճով Վիլհելմ Նուաճողի ժամանակներից մնացած։ Փողոցների մէջ եռանդուն շարժողութիւն է նկատվում. ամեն տեղ շօգեկառքեր են անցնում։ Երեկոյեան 8 ժամին հանդիսի լայնատարած դահլիճը լցվեցաւ ընտիր հասարակութեամբ։ Անցեալ տարվայ նախագահը բռնեց իր տեղը, որպէս զի իսկոյն նոր նախագահ Դժօն Լեբօկկին հրաւիրի նախագահելու։ Վերջինի ընտրութիւնը 1881—1882 թուականների համար ամենքին ուրախութիւն պատճառեց։ Ամենքին յայտնի է որ Լեբօկ մեծ զարկ է տուել իր երկրի մտաւոր շարժմանը։ Ժողովի գործունէութիւնը մի քանի օր կը տեւի։

ԳԱՄԲԵՏՏԱՅԻ ՃԱՌԸ

Սեպտեմբերի 4-ին Նեյբուրգի մէջ Գրիպօն-դը-Լեօրի արձանի բացման օրը Գամբետտա արտասանեց հետեւեալ ճառը։ „Սիրելի համաքաղաքացիք, մենք կը հեռանանք այստեղից, տանելով մեզ հետ այսօրվայ յիշատակը և դասերը, որովհետև մենք այստեղ չենք հաւաքվել միմիայն արձան կանգնեցնելու և միմեանց հետ տեսնվելու համար։ Ժողովրդական շնորհակալութեան այս արտայայտութեանից մենք ոչ թէ միայն դաս կառնենք, այլ և կը զգանք, որ մենք պարտաւոր ենք հետեւել այն մարդկերանց օրինակին, որոնց մեր առաջնորդներ ենք համարում։ Երբ արձան են կանգնեցնում այնպիսի մարդկերանց, որոնք դրան արժան չեն ո՛չ իրանց մեծահոգութեամբ և ոչ հասարակութեանն արած ծառայութիւններով, դա ապացուցանում է անկումը մի ազգութեան, որ ցանկանում է մեծ մարդիկ ունենալ, բայց որ իր պատմութեան մէջ մեծ գործքեր չունի։ Այսօր մանաւանդ, սեպտեմբերի 4-ի տխուր տարեդարձին, որ թէպէտ մեզ ներքին ազատութիւն շնորհեց, բայց որ մի և նոյն ժամանակ սկիզբ եղաւ Ֆրանսիայի պատերազմական ոյժի անկման, մենք պէտք է յիշենք, որ մեր տարաբաղդութեան պատճառը քաղաքացիական արժանաւորութիւնների բացակայութիւնն էր մեր մէջ կրիտիկական ժամանակներում։ Այո, քաղաքացիք, և դուք, կանայք, դուք մեր ազգութեան ամենազնիւ մասը, որ իր ձեռքին ունի մեր հայրենիքի վիճակը, մտածեցէք, թէ ինչպիսի դաս է մեզ համար այս արձանը։ Եթէ հաստատ մարդիկ և ազնիւ սրտեր շատ լինէին, եթէ ֆրանսիացիների սրտի մէջ թագաւորէին բարոյականութիւնը, հայրենիքի սէրը, անկախութեան ոգին, երկրպագութիւնը խելքին և արհամարանք դէպի նիւթական բաւականութիւններ, մի խօսքով եթէ մենք սրա նման շատ մարդիկ ունենայինք, այն ժամանակ հաւատացէք, որ մենք կը ջնջէինք մեր պատմութեան էջերից սեպտեմբերի 4-ը և կը յիշէինք միայն 1789 թուականի յուլիսի 14-ը։ Ահա ինչի համար օգտակար է արձան դնել այնպիսի մարդկերանց, որոնց երբէք չեն դաւաճանել իրանց խելքը և ազնւութիւնը, որոնք երբէք չեն դաւաճանել իրանց համոզմունքներին ու ամբոխի թեթեւամտութեան առաջ և ոչ մի մարդու բռնաւորութեան առաջ, որոնք, չը շեղվելով որոշած ճանապարհից, առաջացել են հաստատ քայլերով, ձգտելով հասնել բարեկ-բունքի, արդարութեան և իրաւունքի աջողութեանը, երբեմն հանդիպելով փառքի, երբեմն կորցնելով իրանց հեղինակութիւնը։ Այո, այդ ասում է մեզ այս արձանը։ Իմ սիրտս յուսով է լցվում, երբ մտածում եմ, որ այդ տխուր անցքից 10 տարի յետոյ մեր գաւառական քաղաքներից մէկի մէջ այնքան մեծահոգի մարդիկ գտնվեցան, որ արձան կանգնեցրին Ֆրանսիայի ազնիւ որդուն և որ մեր կառավարութիւնը այնքան անկախ է և այնքան ուշադիր է ժողովրդական բարոյականութեանը, որ ուղարկեց արդարութեան ներկայացուցչին մամուլի նախկին պահապանի այս արձանի մօտ։

Ի՞նչ էք կարծում, պարոններ, այս ի՞նչ է նշանակում։ Այս նշանակում է, որ պէտք է առանց շեղվելու ուղիղ ճանապարհով գնալ և հաշիւ տալ իրան հասարակական կեանքի՝ իւրաքանչիւր հանգամանքների մէջ, որ Ֆրանսիան միայն մի նահանգ չէ, որ նրա եռեւից ամբողջ պատմութիւն կայ, իսկ նրա առաջ ապագայ, որ նրան հարկաւոր են հաստատամիտ քաղաքացիներ նրա վիճակը անօրինելու համար։ Մի մոռանաք, որ այդ վիճակը մարդկերանց ձեռքին է և ոչ թէ անհատների ձեռքին, ես կամենում եմ ասել, որ Ֆրանսիայի վիճակը ժողովրդի ձեռքին, ընդհանուր քուէարկութեանից է կախված։ Եթէ ժողովուրդը թոյլ կը գտնվի, այն ժամանակ ամեն բան կորած է, իսկ եթէ հաստատամիտ կը լինի, նրա համար ամեն բան կարելի է, իսկ կարելութիւնը անսահման է, քանի որ հարցը Ֆրանսիային է վերաբերում։ Պատմութիւնը երբէք չէ կանգնում։“ Այդ ճառից յետոյ երկար ժամանակ ոգեւորված աղաղակներ և ծափահարութիւններ էին լսվում։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 25 օգոստոսի

Ստավրապօլցի պ. Պօպօվի արած զոհաբերութիւնը Նոր-Նախիջևանի րէալական դպրոցի համար և այդ նշանաւոր դրամական նուէրի հետ կապված գովելի և ազգասիրական պայմանները շատ գեղեցիկ տպաւորութիւն գործեցին այս տեղի ազգայինների վրա։ «Պօպօվ» մականունին վիճակված է կարծես մի առանձին դեր կատարել այս վերջին ժամանակներս. Փօթիի հանրածանօթ Պօպօվը, լինելով ինքը, ինչպէս ասում են, մի շատ համեստ կարողութեան տէր մարդ, հազարներ է զոհում իր սեփական գրպանից տաճկահայոց օգտին. հիմայ էլ Ստավրապօլի Պօպօվն է յառաջ գալի իր ազգասիրութեամբ։ Եթէ Պօպօվների անուան մէջ այդչափ յաջողութիւն կայ մեզ համար, ցանկալի է, որ հայոց մէջ գտնված մնացած Պօպօվներն էլ չը լռեն, այլ շտապեն հետեւել իրանց երկու նախընթաց յարգելի անուանակիցների օրինակին...

«Մշակի» համարներից երեւում էր իբր պ. Սանասարօվն էլ մտադրել է վերջապէս կատարել իր այն խոստումը, որի իրագործման սպասում է ազգը արդէն քանի տարիէ ի վեր։ Ինչպէս յայտնի է պ. Սանասարօվի դիտաւորութիւնը Հայաստանի մէջ, բուն հայրենեաց հողի վրա բարիք անելն է. անտարակոյս այդ դիտաւորութիւնը շատ առաւել գովելի է և արդիւնաւոր (եթէ միայն ի հարկէ իրագործվեց) քան թէ հայրենիքից դուրս, հեռու անկիւններում զոհաբերութիւններ անելը։ Բայց հարցը նորանումն է, որ և է դիտաւորութիւն կարող է շատ բարեմիտ լինել և ազգասիրական, իսկ իր իրագործման աննպատակայարմար միջոցների և եղանակի շնորհիւ, այդ դիտաւորութիւնը հետեւութեամբ կարող է լինել նոյնպէս շատ անպէտք և ապարդիւն. օրինակ—պ. Սանասարօվի ցանկութիւնը՝ բաց անել Հայաստանի մէջ մի բարձրագոյն ճեմարան, այն էլ Էրզրումի մէջ։

Նախ՝ հարիւր անգամ ցոյց տուած մի պարզ բան է, որ Հայաստանի ժողովրդի անհրաժեշտ կարիքը այս օրվանից դեռ գուցէ երկու-երեք հարիւր տարուայ մէջ ո՛չ կլասիքական կամ րէալական ուսումն է, ո՛չ համալսարանական ընդհանուր գիտութիւնները, ո՛չ վարժապետական ամենավերջին կատարելագործված սիստեման, ո՛չ փիլիսոփայութեան և ո՛չ որ և է վերացական զարգացումն, այլ հայ ժողովրդի անհրաժեշտ պահանջը կայանում է միայն նախնական ուսման հետ միասին զանազան գործնական և տեխնիկական վարժութիւնների մէջ. ահա սա է Հայաստանի բոլոր խառնիճաղանճ ազգաբնակութեան պահանջը իր երկրի այնչափ առատ բնական բերքերից օգտուելու համար։

Շատ տիրացուներ, սովորութիւն են շինել թութակի պէս կրկնել թէ «ուսումով ամեն բան կը լինի»։ Այս մարդիկ մինչև հիմայ դեռ չը կարողացան ճիշդ խօսելու կերպը սովորել. «ուսումն առնելով կարելի է շատ տեսակ բաներ հասկանալ, բայց ո՞րն է դոցա հասկացածը, մինչև հիմայ դեռ չը կարողացանք իմանալ։ Եթէ կասեն թէ՝ «երբ մարդի միտքը զարգացած լինի, նա ամեն բանի մէջ աւելի հնարամիտ և պիտանի կը գտնվի»—այդ էլ մի ոչ պակաս տիրացուական ու պառաւային խօսք է, որովհետև գործնական կեանքի համար այլ է գործնական և իրական զարգացում, այլ է թէկուզ կլասիքական կամ րէալական գիմնազիայի ուսում, որով Հայաստանի մէջ, ինչպէս և ամեն տեղ, ոչինչ արդիւնաբերութիւն չէ կարելի ունենալ երկրի տնտեսական վիճակի բարելաւութեան համար։ Մինթէ օրինակներ քիչ են մեր աչքի առաջ. մինթէ վերջապէս ժամանակակից բոլոր երկիրները՝ Ֆրանսիան, Անգլիան, Հօլլանդիան, Բելգիան, Շվեյցարիան, Ամերիկան և այլն երջանիկ են, բարգաւաճած և յառաջադէմ ուրիշ բանով, քան թէ նիւթական բարելաւութեամբ, որը գալիս է միայն արհեստից, արուեստից և գիւղատնտեսական բարւոքումներից։ Եթէ Ռուսաստանի համար եղել է մի աւելի սխալ քայլ այս վերջին դարերի ընթացքում, յայտնի է, որ դա դպրոցների գործնական ուղղութիւնից շեղվելն է, գիւղատնտեսական, մասնագիտական և տեխնիքական հաստատութիւններին համեմատաբար նուազ ոյժ տալն է. և ահա այս զգալի թերութիւններն են, որոնց վրա Ռուսաստանը սկսում է այժմ ուշադրութիւն դարձնել, տեսնելով որ Ռուսաստանում բարձր մաթեմատիկա իմացողների թիւը գուցէ տասը անգամ աւելի է, քան թէ Միացեալ-Նահանգների մէջ, տեսնելով որ Ռուսաստանում փիլիսոփայութիւններ անող մարդիկ շատ առաւել են թւով քան թէ Անգլիա և Բելգիա, մինչդեռ իր այդչափ բարձր վերացական ուսումով նիւթականապէս նա շատ առաւել պակասաւոր է, քան թէ նախընթաց երկիրները։ Ինչու. որովհետև Ռուսաստանը մինչև հիմայ սխալմամբ է ունեցել աւելի վերացական ուսման հետամուտ լինել, քան թէ գիւղատնտեսական, արուեստագիտական և տեխնիքային։ Ահա սա է այն նոր և մեծ դարագլուխը, որը սկսում է Ռուսաստանի երջանկութեան համար մեր նոր Կայսրի թագաւորութեամբ, որի պետական մարդիկը և գիտնականները խուզարկելով զանազան վրահասած պատուհասների պատճառը, եկան վերջապէս գտան իսկական ճանապարհը, բուն նպատակը ազգի շահերին և ապագային ծառայութիւններ մատուցանելու համար։

Եթէ այս օրինակը մեր աչքի առաջ կանգնած է, մինթէ ուրեմն պ. Սանասարօվը վեր կը կենայ ու հետեւելով որ և է մէկ չինօվնիկի կարծիքներին կը հիմնէ Հայաստանի մէջ մի կլասիքական կամ րէալական դպրոց, մի վարժապետանոց, մի նոր Գէորգեան ճեմարան, վերջապէս մի համալսարան։ Եթէ այս կը լինի պ. Սանասարօվի անելիքը Հայաստանի մէջ, թող վաղօրօք իմանայ, որ մի մեծ բան չը պիտի կատարած լինի Հայաստանի համար, որովհետև նորա զաւակները, գիւղական և քաղաքային հայ և ոչ-հայ ազգաբնակութիւնը դարդակ փիլիսոփայութեանց չեն կարօտ, այլ գործնական և տեխնիքային ուսման։ Եթէ վերջապէս լոկ սենսացիայի համար թողած լուր չէ Պետերբուրգի այս լուրը (ինչպէս որ եղած է քանի տարվայ ընթացքում), այն ժամանակ խորհուրդ կը տայինք պ. Սանասարօվին այդ մասին հարցնել ոչ թէ արեւելեան լեզուների մագիստրոններին, այլ արեւելքը և Հայաստանը ճանաչող մարդկանց, ինչպէս օրինակ Ներսէս պատրիարքն է, որը նորան խորհուրդ չի տայ նախ՝ օդային ուղղութեամբ Հայաստանի մէջ մի բան հիմնել, երկրորդ՝ այդ հիմնարկութիւնը հաստատել Էրզրումի մէջ։

Այս մասին հարիւր անգամ պատահել է ինձ խօսել զանազան փորձառու և հմուտ անձանց հետ, որոնց բոլորի էլ կարծիքը այն է, որ սահմանագլխի քաղաքներից ոչ մէկը, ինչպէս Վան, Մուշ և Էրզրում չը պիտի լինեն կենտրոն Հայաստանի մտաւոր և բարոյական շահերի, այլ այդպիսի մի կենտրոն պիտի լինի միայն երկրի աշխարհագրական կենտրօնը, ինչպէս օրինակ՝ Սեբաստիա, Խարբերդ, Եօզղատ և այլն։ Եւ յիրաւի, ինչ տեսակէտից որ ուզէք նայել՝ քաղաքական, տնտեսական թէ բարոյական, այդ է ամենից բնականը և նպատակայարմարը։ Այս ասելով չէ հերքվում ի հարկէ և սահմանագլխի քաղաքների և գիւղերի բարգաւաճման կարեւորութիւնը, ամենեւին ոչ, այլ սորանով ուզում եմ ասել միայն այն, թէ Ռուսաստանից Հայաստան գնացող գործողների և «բարերարների» գլխաւոր նպատակը նախ պիտի լինի երկրի և ժողովրդի կարեւորագոյն պահանջները, իսկ յետոյ երկրորդականները։ Այսչափը պարտաւորութիւն կը համարենք ասել ոչ միայն պ. Սանասարօվի դիտաւորութեան առիթով, այլ և իւրաքանչիւր գործիչի ցանկութեան մասին, որը միայն մտածում է վաղ թէ ուշ տեղափոխվել Հայաստան, այնտեղ գործելու համար։

Միացեալ ընկերութեան անօրէն ժողովը վերջապէս հասկացաւ, որ հարկաւոր է մի որոշ պրօգրամմա ունենալ. վասնորոյ երէկվայ ընդհանուր ժողովի նիստի մէջ որոշեց տարածել Հայաստանի մէջ միայն նախնական ուսում, այն էլ միայն գիւղերի մէջ. լաւ է ուշ, քան երբէք....

Գրիգոր Նիկողոսեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հռոմից հաղորդում են լրագիրներին, որ Կատանիայում, Պավիայում, Ֆօրլիի և Կրեմօնայի մէջ տեղի ունեցան աղմկալի ժողովներ պապի իշխանութեանը Իտալիայում տուած ապահովական օրէնքների դէմ։ Կատանիայում հաւաքվեցան մինչև 3000 հոգի։ Ժողովները պարսաւեցին իտալական կառավարութեան գործունէութեան եղանակը, անուանելով նրա բռնած ընթացքը անբարոյական։ Ատենաբաններից մին նկատեց թէ Իտալիայում ազատութիւն չը կայ և անուանեց իտալական մինիստրներին «Ֆրանսիայի ծառաներ»։ Իշխանութեան ներկայացուցիչները, սառնահոգութեամբ լսում էին ժողովրդական ատենաբանութիւնները։ Ժողովները ցրվեցան հրապարակապէս ցանկութիւն յայտնելով որ Իտալիայում մնացած լինի ընդհանուր ազգային ձայնատուութիւն։

—Պրուսիայի Պօզէն նահանգում շարունակվում են մեծ անկարգութիւններ և խռովութիւններ հրէաների դէմ։ Իշխանութիւնը ստիպվեցաւ Շտոլպ քաղաքի մէջ վերականգնեցնել կարգը զինուորված ոյժի միջոցով։ Մինչև 16 հոգի վիրաւորված են, նրանց թւում ոմանք ծանր կերպով։ Շատերը կալանաւորված են։

—Օգոստոսի 27-ին (սեպտեմբերի 8-ին) Համբուրգում հանդիսաւոր կերպով արձան կանգնեցվեցաւ երեւելի գերմանացի (հրէայ) բանաստեղծ և իմաստասէր Լեսինգի յիշատակին։

—«Times» լրագրին Կ. Պօլսից հեռագրում են, որ մինիստրների խորհուրդը սեպտեմբերի 12-ին վճռեց Եգիպտոս ուղարկել մի կօմիսար, այնտեղ պատահած վերջին անկարգութիւնների պատճառը հետազօտելու համար։

—«Deutsche Zeitung» լրագրին Բուդապեշտից գրում են հետեւեալը. «Գերմանական և ռուսաց կայսրները, Դանցից հասնելուց յետոյ մէկ շնորհաւորական հեռագիր ուղարկեցին Ֆրանց-Յօզէֆ կայսրին։ Հեռագիրը յանձնեցին կայսրին ճաշից առաջ Միսկօլցում, և կայսրը իր ձեռքով պատասխանեց հեռագրին։ Ռուսաց կայսրը յայտնեց, հեռագրում, ցանկութիւն որքան կարելի է շուտով անձամբ ողջունել իր «սիրելի բարեկամին», Ֆրանց-Յօզէֆ կայսրին»։

—Լրագիրներում կարդում ենք, որ իշխան Բիսմարկ կայսրների տեսակցութիւնից յետոյ շատ ուրախ էր։ Այդ ուրախութիւնը բացատրվում է նրանով, որ նա նորոգեց իր անձնական լաւ յարաբերութիւնները ռուսաց կառավարութեան հետ։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ